

elemzésbe. Az idézőjel, idéző mondat nélküli úgynevezett rejtett idézetek felismeréséről írott fejezete érdekes, tanulságos a nem nyelvész számára is! Fontos, továbbgondolandó, amit az alliterációról ír. Örömmel üdvözölhető, hogy — bár csak egyetlen nyelvészeti szempontból, de — vizsgálja az eddig sajnós „elhanyagolt” bírálatot: József Attila Babits-kritikáját. Feltétlenül nóvumot jelentenek az önrímek poliszémiájáról írott fejtegetései! Szimpatikus vonás, hogy bepillantást enged a kutatói munka műhelytitkaiba is, hogy nem szégyelli bevallani, ha még megoldatlannak látszó problémákkal áll szemben.

De még e valóban komoly erényeket felvonultató részekhez is kénytelenek vagyunk kritikai megjegyzéseket fűzni. A tudósi tervszerűség és rendszeresség méltánylandó. E tekintetben csak tanulhatunk Török Gábortól. Tiszteljük a szerzőt igényességéért, hogy saját korábbi ítéleteit is újragondolja, felülbírálja (például a Nyár című vers értelmezésében). De zavarja az olvasót, hogy a szerző korábbi könyveinek egy-egy hosszabb fejtegetésére hivatkozik s legfeljebb egy mondatnyi utalással kelti azokat életre. Azt a törekvését, hogy „ne csak a »tiszta« jelenségeket írjuk le és elemezzük, hanem azokat is, amelyek a kategória határán, vagy már kívül esnek” — méltányoljuk. De, hadd tegyük hozzá, azt már kötelessége megállapítani a tanulmányírónak, hogy mit kell a kutatás melléktermékének (és egyúttal nem közlendőnek!) tekinteni!

Néha elmarad a szerző az ígéreteitől. „A nyelvtani első és második személy a lírában” című nagyfejezet bevezetésében például olyan kérdéskör (Mit értünk „személyesség”, „lírai én” alatt?) megválaszolását ígéri, amely — ha eredménnyel zárulna — jelentősen megváltoztatná az eddigi álláspontokat. De végül is Németh G. Béla idevonatkozó jelentős tanulmányához (József Attila önmegszólító verstípusáról) nem tett érdemben hozzá.

S végül, a kötet egyik legnagyobb hibájáról: Karinthy Ady-paródiáját idézve, majd kommentálva, ezt írja Török Gábor: „Valóban: fogalmi oldalról minden ismétlés, ha nem is bolondság, de szószaporítás.” Török Gábor is többszöri — helyenként tudatos — önisméltéssel igyekszik okfejtéseit mintegy az „olvasó szájába rágni” — teszi tehát pontosan azt, amit helytelenít. Értelmezései amúgy is bőbeszédűek. Tételesebb fogalmazással egyértelműbb hatásuk lenne!

Nem kétséges, hogy a József Attila-kommentárok értékes szempontokat is ad a József Attila-kutatóknak és a költőt szerető olvasóknak. Kár, hogy az említett hibák, ellentmondások és hiányosságok rontják az értékes szempontok hitelét is! (Gondolat, 1976.)

SZIGETI LAJOS

Bálint Sándor: A szögedi nemzet

Ebben a könyvben talán egyetlen fölösleges szó nincsen. Nem lehet tudni, ki használja föl most, ötven vagy száz év múlva, kinek a kezébe kerül, amíg a nyomtatott betű olvasható marad, ezért benne van mindaz, amire a szerző, a „szegedi nemzet” tudós napszámosa, sokáig ingyenes néprajzosa, végtelen szorgalmú kalászszededegetője ráakadt és fölvelt. Üres kalászt egyet se vett föl.

Szentségtöréssel ér föl, hogy az összehordott nagy asztagból két sovány példát hozok előre: A cséplőgépek megjelenésekor, a húzatós gépekhez egy Dávid nevű kupec hordta Erdélyből a bivalyokat. A legjobb bivalyvásárok Kisteleken voltak. Kinek lehet ez fontos? Tudjuk, hogy a nyomtatást fölvaltó cséplőgép óriási változást hozott, de mit keres a tudomány soraiban a kupec? Ne finnyáskodjunk, ehhez a változáshoz a szegedi tájon hozzátartozott a bivaly is, és a bivaly

révén Dávid kupec is beleérdemesült a monográfiába. Másik aprócska eset: Virágh György fiatal alsóvárosi galambász legkedvesebb galambját véletlenül, a gyászolók nagy megdöbbenésére, vele együtt temették el. A többi elröpült. Azért említem csak a két kicsi példát, hogy az elején mindjárt elhitesse: aki a kis szemet is fölveszi a porból, hogyne őrizné meg, hogyne tisztogatná vissza eredeti formájára és színére a nagyobb rögöket is! Ráakadt, keze között megforgatta, leírta. Oda írta, ahol bárki rátalál.

A meglódult, rohammal vágózó idővel hadakozik sok éve, a felejtésnek áll útjába kicsi céduláival, elkoptatott ceruzáival Bálint Sándor. Őrzi a régi Szegedet, szülővárosát, a Várost. Őrzi, mert nagyra tartja. Hírét kelti, mert büszke rá, és szereti. Mivel szereti, tesz érte: a mai szegedinek, meg a holnapinak mutatja föl a régit. Csapokat, eresztekeket hagy mindig: itt kellene toldás hozzá.

A Móra Ferenc Múzeum évkönyvét adta rá, hogy kötetenként útjára bocsássa a néprajz nyugdíjas professzorának nagy munkáját, Szeged néprajzi monográfiáját. A szögedi nemzet címet viselő, a szegedi nagytáj népeletét bemutató nagy mű első kötete most jelent meg.

Mit ért Bálint Sándor szegedi nagytájon? Mit takar a cím: A szögedi nemzet? „Sajátos helyi szóhasználatban a szögedi nemzet jelenti egyfelől a törzsökös szegedi népet (a szögedi nemzet szeret dőgozni), másrészt pedig a hozzá való tartozást (én szögedi nemzet vagyok). Ez utóbbi némi önérzettel mondatik.” Azokat a falvakat sorolja be a nagy táj fogalmába, amelyeket a legutolsó két évszázad alatt egészében vagy részben a szegedi magyarság alapított, illetőleg népesített be. A gányófaluk mellett felsorolja az új tanyaközségeket, továbbá azokat a nem szegedi, sőt idegen gyökéretű falukat is, ahová népünk kisebb-nagyobb számmal, de mégsem szörványosan betelepült. Eszerint Szegednek számít Csanytelek is, mint Dombiratos, Dézsánfalva, Jászszentlászló, Verbica vagy Zsana. Nem telekkönyv szerint természetesen, rokoni és szellemi kötődés révén. Ha e könyv alapján valaki Szegedet nagyinak tartja, nem téved: a város szellemi ujjlenyomatát vitte magával, aki földet, megélhetést keresve kirajzolt falai közül. Nem tudott hátat fordítani neki, megtartotta beszédében a jellegzetes ö-zést, néha megtanított rá másokat is, fölrakta házára deszkából a napsugaras díszítést. Őrizte szokásait, továbbadta kertészkedő tudományát és célszerű találékonyágát.

„Ha szemtanúként már nem foghattam át Szeged népi világának egészét, úgy érzem, hogy lényeges vonásaiban mégis megismerhettem az 1848—1914, vagyis a szabadságharc és első világháború nagy történelmi határkövei közé eső népeletet, szellemi és tárgyi világot. A két világháború közötti korszak, illetőleg azóta eltelt idő néprajzi feltárásáért, áttekintéséért és elérhető hitelességéért magam kezeskedem” — írja az előszóban. Tegyük most a nyomtatékat az idézet utolsó két szavára: biztosak lehetünk benne, amit leírt, annak minden általa föllelhető forrásban utána nézett, vagy tanúságtételre hívta az öregeket, akik emlékezetükkel nagy időket fogtak át. Sokszor forrás ő maga, mindig szerény és mindig hiteles. Legtöbbször ilyenkor is támasztékokat keres, és lábjegyzetben leírt szóra is utal.

„...egy emberélet örömmel vállalt iparkodásának gyümölcse” a könyv. Régóta tudjuk, hogy készül, és vártuk, hogy megjelenjen. A szakadatlanul dolgozó kutató nagy meglepetésünkre mégis azt mondja, nagyobb a téma annál, hogy be tudta volna fejezni. „Kétségtelen, hogy különösen még Kálmány Lajos temesközi világában bőségesen akadt volna tennivalóm. Itt azonban kutatópályám minden igyekezete ellenére sem nézhettem szét. Bizonyára lett volna még munka a népnek dolgozó, egyébként kihalt vagy haldokló iparágak körében is. Itt-ott más jelenségek is elbirták volna a részletesebb levéltári, illetőleg helyszíni vizsgálatot. Most, életem őszén mégis a summázásra kellett rászánnom magamat, és a további feladatok elvégzését a jövő nemzedéktől kérem.”

A szegedi néprajzi érdeklődés és kutatás kezdeteivel indul a kötet. Mondhatnánk úgy is, hogy Szeged magáraébredésével. Dugonics András, Csaplár Benedek, Kálmány Lajos, Lów Immanuel, Kovács János, Vedres István, Tömörkény István, Cs. Sebes-

tyén Károly és a többiek neve után már a mi nemzedékünk joggal odairhatja Bálint Sándort is. Eddig megjelent munkái — köztük a Szegedi Szótár — alapján régóta beleillik a sorba. Település és társadalom a következő nagy fejezet összefoglaló címe. Beleszól a város nevének vitájába, ismerteti Fölsővárost, a régi Palánkot, Alsóvárost, Rökust, Móravárost, Újszegedet, és a közel másfél száz telepés falut. A tájból a ház, az otthon áll elénk részletező leírásban ezután, majd a nádlacik, pákások, madarások világa, a vízi élet. Aki a néprajzban még soha nem köstölt bele, ezeket a fejezeteket föltehetően az sem tudja átlapozni. A galambászat is ámulni valót ad: mit lehet a galambról mondani színe, háta, feje, begye, szárnya, orra, farka, természete, neme, kora, hangja, mozdulata szerint? A szegedi beszéd nagy gazdagságára említjük példának. „Fej szerint tisztafejú (= nincs tarkaság a fején), csöppentöttfejú, csöppesfejú (= tollazatától eltérő színű csöpp van a fejbübján), kiscsöppesfejú, nagycsöppesfejú (= ugyanaz a csöpp nagysága szerint), szepőlősféjú (= csöppesfejú, de még kisebb szepőlőszerű tollak is vannak körülötte), szárcsaféjú (= tarka tollazata egészen az orráig ér), teleszárcsaféjú (= ugyanaz, de dúsabb), fűsűs (= fésűszerű tollazat ível a feje tetején), kiscsűsűs, nagycsűsűs, csákányfűsűs (= szétálló, fésűszerű bóbítája van), pofás (= tollakból kis fekete folt van az állánál), telepofás, telepofájú (= a folt a szája szélétől a szeméig húzódik), bajzosos (= kis fekete folt van az állánál), vastagbajuszú, vékonybajuszú (= ugyanaz a folt nagysága szerint), kravátlis, kravádlis (= bóbítájának színe egészen a begye közepéig lehúzódik), füles (= színes tollcsomó van a fülénél), vinklifüles (= ugyanaz, de szögletes), húzottfüles (= ugyanaz, de egészen a szeméig ér), rajzos (= apró tarka tollpíhek vannak a fülénél), karikásszemű (= szemgolyóját szürke karika övezi), döglöttszömű (= ez a karika hiányzik), pirkadtszömű (= kivörösödött szembőrű), szömők (= szemhéja fölött fekete, szemöldökszerű píhei vannak), felemásszömű (= egyik szeme fehér karikás, a másik döglött, vagyis nincs karikája).”

Tápé a legrégebb magyar falvak közül valónak tudjuk, most a legszegedibb falunak, Alsóváros „ikertestvérének” mondhatjuk. Sok olyan vonást és szokást őrzött meg, amely valaha Szegedre volt jellemző. Amit Tápéről mond, akkor is értékes, ha Tápé történetét és néprajzát nagyszerű könyvből ismerjük. Gyékényszövés, nád-vágás, homokhordás, hálászat után a pásztorkodás, jószágtartás és a mezőgazdaság néprajzi áttekintése zárja az első könyvet.

Néhány mondat erejéig érdemes visszakanyarodnunk a kötet elejéhez, hogy néhány gondolatát jól aláhúzhassuk. Szeged kirajzása föltétlenül szellemi gazdagságának terjedését is jelentette, iskolájának — később iskoláinak — hatása azonban legalább ekkora figyelmet érdemel, és még sok kutatónak adhat izgalmas témát. „Deményi László buzgólkodására Szeged városa 1735-ben diákszínházat létesít, ahol az ifjúság latin és magyar színdarabokat ad elő. Ebből a *alajból nő ki Dugonics András, Benyák Bernát, Katona József, Vedres István és mások drámaírói munkássága, illetőleg színházszeretete: a nemzeti múltnak, a szegedi hagyománynak a kultusza.” Amikor Bánk bán a szegedi színpadra áll, jó tudni, hogy Katona József Szegeden volt két évig diák, és akkor már régtől fogva színdarabokat játszottak ebben a városban. A „szellemi hajszálcsovésség” útjai kibogozhatatlanok, de az iskola hatását lehetetlen figyelmen kívül hagyni, amikor a nemzeti nyelvnek és a nemzeti múltnak hagyománya volt Szegeden.

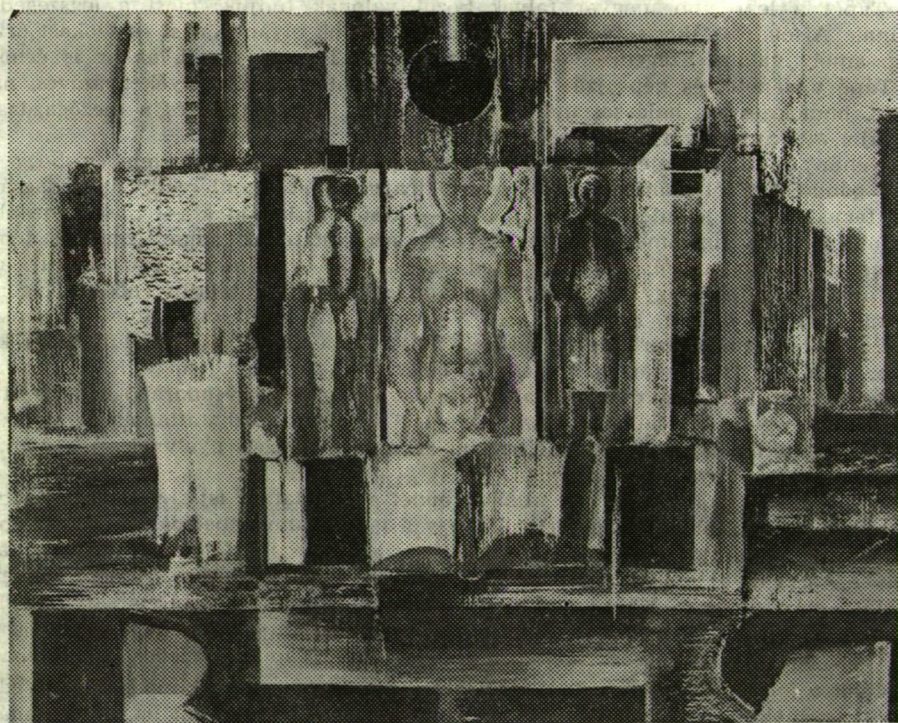
Az iskoláról szólva meg kell állnunk ennél a mondatnál is: „Szeged művelődéstörténetének legszebb lapjaira tartozik, hogy a gimnázium kebelében szerb önképzőkör is működött (1843—1864), amelynek jegyzőkönyvé is ránk maradt.” A hazai nyelv ápolása adott példát a szerbeknek is anyanyelvük ápolására. A népi gyökerek kutatása ébresztette rá Kálmány Lajost, a későbbi papot, és osztálytársát, Lów Immanuel, a későbbi főrabbit is, hogy a tudományban társak lehetnek akkor is, ha hitükben nagy a különbség. Mekkora erő lehetett Csaplár Benedek iskolájában?!

Csak a folklór szeretetere tanított volna a piaristák szegedi gimnáziuma? Vedres István ugyanebből az iskolából nőtt ki. Szülővárosáról színdarabot írt, az új tanács-háza falai között közsínházról gondolkodott, foglalkozott a Tisza-szabályozás és a

Duna—Tisza-csatorna kérdésével, erdővel kötötte meg a szegedi homokot, 700 öl hosszú fahidat épített, mintagazdaságában boglyakemence alakú, felső nyílású gabonás vermeket épített, hogy a dohosságtól megóvja a gabonát, és „ugyanakkor az alföldi urbanizmusnak, városrendezésnek is alighanem úttörő alakja”. Valóban gazdag Szeged szellemi öröksége.

Az előszóban kapunk ígéretet arra, hogy a következő kötetek a népi iparágakat, a közlekedést és adás-vevést, a táplálkozást, a viseletet, az egészséget és betegséget, a népnyelvet, népköltészetet, hagyományt és szokásrendet dolgozzák föl. (A szegedi Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1974/75-2.)

HORVÁTH DEZSŐ

ZOMBORI LÁSZLÓ: MŰTEREM